

TIMOTHY SNYDER

Over vrijheid

Vertaald door Toon Dohmen en
Janine van der Kooij

Uitgeverij Balans

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

De vertalers ontvingen voor deze vertaling een projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds.

Eerste druk, september 2024

Tweede druk, januari 2025

Oorspronkelijke titel *On Freedom*

Oorspronkelijke uitgever Crown, Penguin Random House, US

Copyright © 2024, Timothy Snyder

Copyright Nederlandse vertaling © 2024, Toon Dohmen en Janine van der Kooij/Uitgeverij Balans, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veele-
voudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt
in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of enige
andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de
uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk
niet toegestaan.

Omslag Bas Smidt

Auteursfoto Ine Gundersveen

Boekverzorging Peter Verwey

Druk Wilco

ISBN 978 94 638 2379 1

NUR 740

www.uitgeverijbalans.nl

 facebook.com/uitgeverijbalans

 instagram.com/uitgeverijbalans

 uitgeverijbalans.nl/nieuwsbrief

Voor iedereen die vrij wil zijn

Inhoud

Voorwoord	9
Inleiding: Vrijheid	23
1. Soevereiniteit	48
2. Onvoorspelbaarheid	101
3. Mobiliteit	167
4. Feitelijkheid	231
5. Solidariteit	276
Besluit: Bestuur	316
Appendix	385
Dankwoord	387
Noten	395
Register	445

Voorwoord

‘En, wat vind je ervan?’ vroeg Maria glimlachend in haar fleurige jurk terwijl ik bukkend door de deuropening van haar opgeruimde stulpje naar buiten kwam, terug het zonlicht in, terug naar het puin. ‘Kan het er een beetje mee door?’ Dat kon het. Haar tapijten en kleedjes, die ze in fraaie rechte rijen had neergelegd, deden denken aan Oekraïense futuristische kunst. De kabels naar haar generator waren netjes samengebonden en er stonden waterflessen binnen handbereik. Op haar bed lag een dik boek opengeslagen.

Voor haar metalen onderkomen, een tijdelijke woning die beschikbaar was gesteld door een internationale organisatie, hingen wollen truien aan een lijn te drogen. Op een bankje rustte een fraai bewerkte, met vilt beklede houten lade, als een soort geopende doos van Pandora. Toen ik haar ermee complimenteerde, bood ze me die aan als geschenk. Het was een van de weinige aandenkens aan haar huis, recht voor ons, waarvan na de bombardementen enkel nog een ruïne resteerde. Ze keek ongerust omhoog naar een naderend vliegtuig. ‘Het is allemaal gebeurd,’ zuchtte ze, ‘terwijl het nergens voor nodig was.’

Net als alle andere huizen in het dorp was dat van Maria verwoest tijdens de Russische inval in Oekraïne. Posad-Pokrovske, diep in het zuiden van het land, lag op een plek waar de Russische opmars was gestuit. De nederzetting is omgeven door velden met zonnebloemen in dit vruchtbare gebied. Het Oekraïense leger wist

de Russen eind 2022 tot buiten schootsafstand terug te dringen, waardoor Posad-Pokrovske veilig genoeg werd om ernaar terug te keren, of om het te bezoeken, zoals ik nu doe, in september 2023.

Terwijl ik op het bankje plaatsneem en naar Maria luister, denk ik na over vrijheid. Het dorp is bevrijd, zou je kunnen zeggen. Zijn de dorpsbewoners vrij?

Zeker is dat er een vreselijke last van Maria's schouders is weggenomen: de dagelijkse dreiging van een gewelddadige dood, een bezetting door folteraars en moordenaars. Maar of dat, zelfs dat, een bevrijding is?'

Maria is vijftachtig en woont alleen. Nu ze beschikt over haar kleine, verzorgde onderkomen is ze beslist vrijer dan toen ze dakloos was. Dat komt doordat familieleden en vrijwilligers haar te hulp schoten. En omdat er een regering tot actie overging, eentje waarmee ze zich verbonden voelt omdat ze haar stem heeft uitgebracht. Maria beklagt zichzelf niet over haar lot. Huilen doet ze pas wanneer ze praat over de lastige uitdagingen waarvoor haar president zich gesteld ziet.

Het Oekraïense werkwoord 'ontzetten', dat zij en ik gebruiken om het beëindigen van de bezetting te beschrijven, is preciezer dan het conventionele 'bevrijden'. Het vraagt ons te bedenken wat vrijheid zoal vereist, naast het wegnemen van onderdrukking. Tenslotte zijn er inspanningen voor nodig om een oudere vrouw in de gelegenheid te stellen gasten met een zekere waardigheid te ontvangen. Ik kan me maar moeilijk voorstellen hoe Maria echt vrij kan zijn zonder een fatsoenlijk onderkomen met een stoel en zonder een begaanbaar pad voor haar looprek.

Vrijheid is niet alleen de afwezigheid van het kwade, maar de aanwezigheid van het goede.

Het zuiden van Oekraïne bestaat uit steppeland, het noorden uit bossen. Toen ik een 'ontzet' stadje in het noorden van het land

bezocht, kwamen soortgelijke gedachten over vrijheid bij me op. Nadat ik mijn kinderen had afgezet bij fijne scholen in New Haven, Connecticut, was ik afgereisd naar een verlaten schoolgebouw in Jahidne, dat door de Russische bezetters was veranderd in een klein concentratiekamp. Het grootste deel van de tijd dat ze het dorp bezet hielden persten de Russen driehonderdvijftig burgers, alle inwoners, samen in de kelder van een school, een ruimte van nog geen 200 vierkante meter. Zeventig van de dorpelingen waren kinderen, de jongste een zuigeling.

Jahidne werd in april 2022 ontzet, en ik bezocht het stadje in september dat jaar. Op de benedenverdieping hadden de Russische soldaten al het meubilair kort en klein geslagen. Op de muren hadden ze ontmenselijkende opschriften over de Oekraïners achtergelaten. Er was geen elektriciteit. Bij het licht van mijn telefoon zocht ik me een weg naar de kelder en bekeek ik de kindertekeningen op de wanden. Ik kon lezen wat ze hadden geschreven ('Nee tegen de oorlog'); mijn kinderen hielpen me later de afgebeelde figuren te herkennen (zoals een Imposter uit de game *Among Us*).

Naast een deurkozijn waren twee lijsten te vinden, met daarop de met krijt geschreven namen van mensen die waren omgekomen: aan de ene kant degenen die door de Russen waren terechtgesteld (zeventien in totaal als ik goed heb geteld), en aan de andere degenen die waren bezweken aan uitputting of ziekte (tien in totaal als ik goed heb geteld).

Tegen de tijd dat ik in Jahidne aankwam, zaten de overlevenden niet langer in de kelder. Waren ze vrij?

Bevrijding duidt op ellende die is verdreven. Maar de volwassenen hebben ondersteuning nodig, de kinderen een nieuwe school. Het is van het grootste belang dat het stadje niet langer bezet is. Maar het zou verkeerd zijn om het verhaal van Jahidne te laten eindigen met de overlevenden die weer bovengronds kwamen, net zoals het

verkeerd zou zijn om het verhaal van Posad-Pokrovske te laten eindigen toen de bombardementen ophielden.

De man aan wie de sleutel van de school van Posad-Pokrovske was toevertrouwd, vroeg om hulp bij het aanleggen van een speelplaats. Dit lijkt misschien een vreemde wens, zo midden in een vernietigende oorlog. De Russen vermoorden kinderen met behulp van raketten, en ontvoeren ze om ze te assimileren. Maar de afwezigheid van deze gruweldaden is niet genoeg; 'ontzetting' is niet genoeg. Kinderen hebben behoefte aan plekken om te spelen, rennen en zwemmen, om te oefenen hoe ze zichzelf kunnen zijn.² Een kind kan geen parken of zwembaden aanleggen. De vreugde van de kinderjaren schuilt juist in het ontdekken dat er zulke plekken op de wereld bestaan. Het vraagt collectieve inspanningen om de structuren voor vrijheid op te bouwen, zowel voor jonge mensen als voor ouderen.

Ik kwam tijdens de oorlog naar Oekraïne, toen ik dit boek over vrijheid al aan het schrijven was. Het onderwerp ervan is hier tastbaar, overal om je heen. Een maand na de Russische inval in Oekraïne sprak ik enkele Oekraïense wetgevers: 'We kozen voor de vrijheid door niet op de vlucht te slaan.' 'We vechten voor de vrijheid.' 'Vrijheid is zelf een keuze.'

En het waren niet alleen de politici. Wanneer ik in Oekraïne in oorlogstijd sprak met soldaten, weduwen en boeren, activisten en journalisten, hoorde ik het woord 'vrijheid' telkens weer terugkeren. Het was interessant te horen hoe ze het gebruikten. Je zou denken dat de Oekraïners in een tijd waarin een groot deel van hun land zucht onder een genocidale bezetting alle redenen zouden hebben om het over vrijheid te hebben als een 'bevrijding van', als de afwezigheid van het kwaad. Maar niemand deed dat.

Wanneer ik vroeg wat ze met 'vrijheid' bedoelden, begon niet een van mijn gesprekspartners over vrij zijn van de Russen. Een

Oekraïner zei tegen me: ‘Wanneer we “vrijheid” zeggen, bedoelen we niet dat we “ergens vrij van willen zijn”’. Een ander beschreef de overwinning als ‘iets wat ergens goed voor is, geen afrekening met iets’. De bezetters blokkeerden het besef dat de wereld zich steeds meer opende, dat de volgende generatie het beter zou gaan krijgen, dat de gevolgen van besluiten die nu werden genomen nog jarenlang merkbaar zouden zijn.

Het was van het grootste belang de onderdrukking weg te nemen, om te veroveren wat filosofen ‘negatieve vrijheid’ noemen.³ Maar ‘ontzetting’, het wegnemen van iets schadelijks, was slechts een noodzakelijke voorwaarde voor vrijheid, niet het ding zelf. Een soldaat in een revalidatiecentrum vertelde me dat vrijheid betekende dat mensen na de oorlog de kans zouden krijgen om hun eigen plan te trekken. Een veteraan die wachtte op een prothese zei dat vrijheid voor hem gelijkstond aan een glimlach op het gezicht van zijn zoon. Een jonge soldaat met verlof zei dat vrijheid te maken had met de kinderen die hij graag wilde. Hun bevelhebber, Valeri Zaloezjny, vertelde me in zijn verborgen commandocentrum dat vrijheid gelijkstond aan een normaal leven met gunstige vooruitzichten.

Vrijheid was een toekomst waarin sommige dingen hetzelfde waren en andere dingen beter. Ze was groei en ontwikkeling, als het leven zelf.

In dit boek wil ik proberen vrijheid te definiëren. Daartoe moet het woord eerst worden gered van sleetsheid en misbruik. Het baart me zorgen dat we in mijn land, de Verenigde Staten, over vrijheid spreken zonder dat we ons afvragen wat dat precies is. Amerikanen denken dan vaak aan de afwezigheid van iets: van bezetting, van onderdrukking, van overheidsingrijpen zelfs. Een individu is vrij, zo denken we in Amerika, wanneer de overheid zich afzijdig houdt. Negatieve vrijheid staat voor ons gelijk aan gezond verstand.

Nu is het zeker verleidelijk om vrijheid te zien in termen van wij

tegen de rest van de wereld, wat met een negatieve opvatting van vrijheid goed mogelijk is. Als de barrières het enige probleem zijn, dan zal het met onszelf wel snor zitten. Dat geeft ons een prettig gevoel. We denken dat we vrij zouden zijn als er geen buitenwereld zou bestaan die ons onrecht aandoet. Maar is het wegnemen van iets uit de wereld echt genoeg om onszelf te bevrijden? Is het niet minstens zo belangrijk, misschien zelfs belangrijker, om dingen toe te voegen?

Als we vrij willen zijn, zullen we ook dingen moeten verwezenlijken, niet alleen dingen ontkennen. Soms zullen we dingen kapot moeten maken, maar vaker zullen we moeten scheppen. Het vaakst zullen we zowel de wereld als onszelf moeten aanpassen, op grond van wat we weten en waar we waarde aan hechten. We hebben behoefte aan structuren, en wel de goede, zowel op moreel als op politiek vlak. Rechtschapenheid is onlosmakelijk verbonden met vrijheid.

‘*Stone Walls do not a Prison make / Nor Iron bars a Cage*,’ zei de dichter.⁴ Soms vormen muren en tralies een gevangenis, maar soms ook niet. Onderdrukking is niet alleen tegenwerking, maar ook de bedoeling die mensen daarmee voor ogen staat. In de Oekraïense stad Donetsk werd een leegstaande fabriek een kunstencentrum; tijdens de Russische bezetting werd datzelfde gebouw een martelcomplex.⁵ En in Jahidne zagen we dat een schoolkelder ook een concentratiekamp kan zijn.

De eerste concentratiekampen van de nazi’s waren voorheen cafés, hotels en kastelen. Het eerste permanente kamp, Dachau, werd aangelegd op het terrein van een leegstaande fabriek. Auschwitz was oorspronkelijk een Poolse legerbasis, bedoeld om de lokale bevolking tegen een Duitse aanval te verdedigen.⁶ Kozelsk, een krijgsgevangenenkamp waar de Sovjets Poolse officieren opsloten alvorens hen te executeren, was aanvankelijk een klooster – hetzelfde klooster waarin Fjodor Dostojevski in *De broers Karamazov* een

personage de beroemde vraag laat opwerpen: als God niet bestaat, is alles dan geoorloofd?⁷

Er bestaat geen hogere macht die ons de vrijheid schenkt, en evenmin danken we haar aan de afwezigheid van zo'n hogere macht. De natuur biedt ons de kans om vrij te zijn, niets meer en niets minder.

We krijgen te horen dat we 'vrij worden geboren': klopt niet. We worden krijsend geboren, aan een navelstreng, overdekt met het bloed van een vrouw. De vraag of we vrij zullen worden hangt af van de daden van anderen, van de structuren die deze daden mogelijk maken, van de waarden die aan deze structuren ten grondslag liggen – en dan pas van het sprankje spontaniteit en de moed waarmee we onze eigen keuzes maken.

De structuren die ons belemmeren of ondersteunen zijn fysiek en moreel van aard. Het maakt verschil hoe we over vrijheid spreken en denken. Vrijheid begint ermee dat we onze eigen geest ontzetten van slechte ideeën. En er bestáán goede en slechte ideeën. In een wereld vol relativisme en lafheid is vrijheid de hoogste en ultieme waarde. Dit komt niet doordat vrijheid het enige goede is waarvoor al het andere moet wijken. Dit komt doordat vrijheid de voorwaarde is waaronder alle goede dingen in ons en in ons midden kunnen stromen.

En het komt evenmin doordat vrijheid een leegte is die door een dode God is achtergelaten of een lege wereld. Vrijheid is geen afwezigheid, maar een aanwezigheid, een leven waarin we meerdere verantwoordelijkheden aangaan en deze in wisselende samenstellingen waarmaken in de wereld. Deugden bestaan echt, ze zijn net zo echt als de sterrenhemel; als we vrij zijn, leren we ze aan, geven we er blijk van en zetten we ze op de wereld. Met de jaren laten de deugden waarvoor we kiezen zien wat ons drijft en wie we zijn geworden.

Wanneer we aannemen dat vrijheid negatief is, de afwezigheid van het een of ander, dan veronderstellen we dat we om vrij te zijn enkel

een barrière hoeven weg te nemen. Volgens deze logica is vrijheid de standaardtoestand van het universum, die ons gegund wordt door een of andere hogere macht zodra we de weg voor ons hebben vrijgemaakt. Dat is naïef.

Amerikanen krijgen te horen dat ze hun vrijheid te danken hebben aan hun Founding Fathers, hun nationale volksaard of hun kapitalistische economie. Dat klopt niet. Vrijheid is niet iets wat kan worden geschonken. Ze is geen erfenis waar je recht op hebt. We noemen Amerika wel een 'vrij land', maar er is geen land dat vrij kan zijn. Het verschil tussen het taalgebruik van onderdrukkers en onderdrukten bracht de dissidente Eritrese dichteres Y.F. Mebrahtu tot het inzicht: 'Zij hebben over het land, wij hebben het over de mensen.'⁸ Alleen mensen kunnen vrij zijn. Als we denken dat er iets anders is wat ons vrij maakt, zullen we nooit leren wat we er zelf voor moeten doen. Zodra je vrijheid gaat zien als iets wat je in de schoot geworpen krijgt, glipt ze je door de vingers.

Wij Amerikanen denken vaak dat vrijheid een kwestie is van het wegnemen van obstakels, en dat het kapitalisme dat voor ons doet. Het is een valkuil om hierin te geloven, of te denken dat er andere externe bronnen bestaan die ons vrijheid kunnen schenken. Als we vrijheid associëren met krachten buiten onszelf, en iemand zegt dat de buitenwereld een bedreiging voor ons vormt, dan offeren we vrijheid op in ruil voor veiligheid. Dat lijkt dan logisch, omdat we diep in ons hart toch al onvrij waren. We denken dat we vrijheid kunnen inruilen voor zekerheid. Dat is een fatale vergissing.

Vrijheid en veiligheid gaan hand in hand. In de preambule van de Amerikaanse grondwet heet het dat 'de zegeningen van de vrijheid' evenzeer moeten worden nagestreefd als 'het algemeen welzijn' en 'de gemeenschappelijke verdediging'. We hebben behoefte aan vrijheid én veiligheid. Om vrij te kunnen zijn, hebben mensen veiligheid nodig, en kinderen al helemaal. Ze moeten de gelegenheid hebben om elkaar en de wereld te leren kennen. En dan, als ze zich

ontwikkelen tot vrije mensen, besluiten ze zelf welke risico's ze willen nemen en waarom.

Toen Rusland Oekraïne binnenviel, zei president Volodymyr Zelensky niet tegen zijn landgenoten dat het nodig was vrijheid in te ruilen voor veiligheid. Hij zei hun dat hij niet van plan was het land te verlaten. Na mijn bezoek aan Jahidne sprak ik hem in zijn kantoor in Kyiv, achter de zandzakken. Hij noemde ontzetting (als tegenhanger van bezetting) een kans om zowel de veiligheid als de vrijheid te herstellen. Hij zei dat 'vrijheidsberoving gelijkstaat aan onveiligheid' en dat 'onveiligheid gelijkstaat aan vrijheidsberoving'.

Vrijheid draait om weten waar we waarde aan hechten en dat op de wereld zetten.⁹ Dus ze hangt af van wat we kunnen doen – en dat hangt op zijn beurt weer af van anderen, zowel van mensen die we kennen als van mensen die we niet kennen.

Ik schrijf dit voorwoord aan boord van een nachttrein die me vanuit Kyiv naar het westen brengt. Hierdoor weet ik hoelang ik nog heb voordat ik de Poolse grens bereik. Aan dit besef ontleen ik een beetje zekerheid, en een beetje vrijheid om te werken – en die dank ik aan de inspanningen van andere mensen. Iemand anders heeft de rails aangelegd en repareert die wanneer ze worden gebombardeerd, iemand anders heeft de rijtuigen gebouwd en onderhoudt ze, iemand anders bestuurt de trein. Wanneer het Oekraïense leger steden ontzet hijst het de nationale vlag en deelt het de foto's. Maar Oekraïners beschouwen steden doorgaans pas als bevrijd wanneer de spoorverbindingen weer zijn hersteld.

Russische propagandisten verkondigen dat goed en kwaad niet bestaan, en dat alles dus geoorloofd is. De gevolgen van die logica zijn hier in het 'ontzette' Oekraïne overal om me heen te zien, in de massagraven die ik zag in Boetsja, in kapotgeschoten nederzettingen als Posad-Pokrovske, in concentratiekampen als dat in Jahidne. De Russische soldaten in Oekraïne noemen de steden die ze verwoesten

‘bevrijd’. En inderdaad: alle barrières zijn er volgens hun zienswijze weggenomen. Ze kunnen het puin en de lijken met een bulldozer wegruimen, zoals in Marioepol, er iets anders opbouwen, het verkopen. Volgens die negatieve opvatting van ‘vrij’ staat het hun vrij om te moorden en te roven.

De wielen en rails onder mij maken me niet vrij, maar ze helpen me wel vooruit, scheppen de voorwaarden voor mijn vrijheid die ik in mijn eentje niet zou kunnen scheppen. Ik zou hier en nu een minder vrije persoon zijn als er geen trein zou rijden, of als Rusland het treinstation van Kyiv had verwoest. De mensen in Oekraïne waren niet vrijer toen Rusland publieke voorzieningen en openbare scholen verwoestte.

We maken vrijheid niet mogelijk door overheidsingrijpen af te wijzen, maar door vrijheid te kiezen als het richtsnoer voor goed bestuur. Als we vooruit redeneren op basis van het juiste begrip van vrijheid, krijgen we, naar mijn overtuiging, de weg gewezen naar de juiste regeringsvorm. Daarom begint dit boek met een inleiding over vrijheid en besluit het met aanbevelingen voor een vrije staatsvorm. De vijf tussenliggende hoofdstukken tonen de weg die voert van filosofie naar politiek beleid.

Hoe speelt vrijheid een rol in ons bestaan? De raakvlakken tussen vrijheid als principe en vrijheid in de praktijk bieden zicht op vijf vormen van vrijheid.

Deze vormen scheppen een wereld waarin mensen handelen op basis van bepaalde waarden. Het zijn geen regels of opdrachten. Het zijn de logische, morele en politieke banden tussen alledaags handelen en de vorming van vrije individuen. De vormen van vrijheid bieden een antwoord op twee schijnbare raadsels: een vrij mens is een individu, maar niemand wordt louter op eigen kracht een individu; vrijheid laat zich in de loop van een mensenleven voelen, maar is altijd de vrucht van de inspanningen van vele generaties.

De vijf vormen van vrijheid zijn: soevereiniteit, dat wil zeggen het aangeleerde vermogen om keuzes te maken; onvoorspelbaarheid, de kracht om natuurlijke regelmatigheden in te zetten voor persoonlijke doeleinden; mobiliteit, het vermogen om je op basis van bepaalde waarden door ruimte en tijd te bewegen; feitelijkheid, de mogelijkheid om grip te krijgen op de wereld en haar te veranderen; en solidariteit, de erkenning dat iedereen recht heeft op vrijheid.

De inspanningen waar vrijheid om vraagt beginnen na de inspanningen van een moeder bij het baren van een kind. Een baby heeft het potentieel om de wereld zelfstandig te beoordelen en te veranderen, en ontwikkelt de daartoe vereiste vaardigheden met steun van en in het gezelschap van anderen. Dat is soevereiniteit.

In de aanloop naar volwassenheid leert zo'n jong mens de wereld te zien zoals die is en zich te verbeelden hoe die zou kunnen zijn. Een soeverein persoon combineert zelfgekozen waarden met de buitenwereld om iets nieuws te scheppen. In die zin is onvoorspelbaarheid de tweede vorm van vrijheid.

Onze lichamen hebben behoefte om eropuit te trekken. We zijn als jonge mensen niet in staat eigenhandig de voorwaarden te scheppen die het ons mogelijk maken om soeverein en onvoorspelbaar te zijn. Maar als die voorwaarden eenmaal zijn geschapen, verzetten we ons tegen precies die instituties die ze mogelijk hebben gemaakt en gaan we onze eigen weg. En deze mobiliteit, de derde vorm van vrijheid, verdient aanmoediging.

Het staat ons alleen vrij om die dingen te doen waarvan we weten hoe we ze moeten doen, en alleen om naar die plekken te gaan waar we heen kunnen gaan. Wat we niet weten kan ons benadelen, en wat we wel weten maakt ons mondiger. De vierde vorm van vrijheid is feitelijkheid.

Geen enkel individu kan louter op eigen houtje vrijheid realiseren. Praktisch en ethisch gezien betekent vrijheid voor jou vrijheid voor mij. Dit besef is solidariteit, de laatste vorm van vrijheid.

De oplossing voor het probleem van de vrijheid ligt niet, zoals sommigen ter rechterzijde van het politieke spectrum denken, in het bespotten of afstand doen van overheidsingrijpen. De oplossing ligt evenmin, zoals sommigen aan de linkerkant van het politieke spectrum denken, in het negeren of wegwimpelen van de retoriek van de vrijheid.

Vrijheid rechtvaardigt overheidsingrijpen.¹⁰ De vormen van vrijheid laten ons zien hoe.

Dit boek volgt de logica van een betoog en de logica van een mensenleven. De eerste drie vormen van vrijheid houden verband met verschillende levensfasen: soevereiniteit met de jonge kinderjaren; onvoorspelbaarheid met de jeugd; mobiliteit met het begin van de volwassenheid. Feitelijke en solidariteit zijn volwassen vormen van vrijheid, die de andere mogelijk maken. Elke vorm heeft een eigen hoofdstuk.

In de inleiding put ik uit mijn eigen leven, om te beginnen de eerste keer die ik me kan herinneren dat ik nadacht over vrijheid: in de zomer van 1976, het jaar waarin het tweehonderdjarig bestaan van de Verenigde Staten werd gevierd. Op basis van vijf decennia aan eigen fouten en vergissingen zal ik proberen te laten zien hoe sommige misverstanden over vrijheid zijn ontstaan, en hoe die zouden kunnen worden rechtgezet. Het besluit beschrijft hoe een goede regeringsvorm eruitziet, eentje die we samen in het leven zouden kunnen roepen. Daar probeer ik me een voorstelling te maken van hoe Amerika in 2076 zijn driehonderdjarig bestaan als een land van vrije mensen zal kunnen vieren.

De hoofdstukken zijn onderverdeeld in vignetten. Sommige daarvan betreffen herinneringen die me te binnen schoten toen ik een filosofische kwestie probeerde te behandelen. Deze geheugenflarden bieden de gelegenheid tot bespiegeling. Ze stellen me in staat om een bescheiden versie van de socratische methode toe te passen

met betrekking tot de persoon die ik vroeger was: het bevragen van de betekenis van woorden en gewoonten om zo aan het licht te brengen wat, in zekere zin, al bekend is. Met als doel waarheden te onthullen over dit land en over vrijheid die mij op dat moment nog niet duidelijk waren – en die me nu nog altijd niet duidelijk zouden zijn als ik die eerdere ervaringen niet had meegemaakt.

Dit is een filosofische methode die (naar ik hoop) past bij een historicus, want dat is wat ik ben. Ik vertrouw op historische voorbeelden en ik weet meer van het verleden van sommige gebieden dan van andere. Dit is een boek over de Verenigde Staten, maar ik trek vergelijkingen met West-Europa, Oost-Europa, de Sovjet-Unie en nazi-Duitsland.

Ik ga hier in debat met klassieke, moderne en hedendaagse filosofen. Soms laat ik de verwijzingen onbenoemd; wie erom geeft, zal ze vanzelf herkennen. Vijf denkers voer ik wel met naam en toenaam op: Frantz Fanon, Václav Havel, Leszek Kołakowski, Edith Stein en Simone Weil. Dit zijn geen Amerikanen en ze zijn in de Verenigde Staten ook niet erg bekend; op een enkele uitzondering na hebben ze nooit langere tijd in de Verenigde Staten verbleven en er nooit over geschreven. Een zetje vanuit een andere traditie (of een begrip uit een andere taal) kan ons helpen misvattingen recht te zetten. Van iedere denker neem ik een begrip over dat mijn betoog vooruithelpt, waarmee ik niet wil beweren dat ze het op alle punten onderling allemaal eens zijn (of met mij).

Dit boek is conservatief, in die zin dat het lering trekt uit tradities, maar ook radicaal, in die zin dat het iets nieuws voorstelt. Het gaat over filosofie, maar het berust op persoonlijke ervaringen. Enkele formuleringen in dit boek stammen uit sms-berichten die ik mezelf toestuурde tijdens kortstondige momenten van bewustzijn toen ik doodziek in het ziekenhuis lag. Andere redeneringen bedacht ik toen ik colleges verzorgde in een zwaarbewaakte Amerikaanse ge-

vangenis. En een groot deel van de volgende tekst heb ik geschreven tijdens drie reizen naar Oekraïne in oorlogstijd.

De fundamentele vragen kwamen van lezers. Mijn boeken *Bloedlanden* (*Bloodlands*) en *Zwarte aarde* (*Black Earth*), studies over grootschalige moordpartijen, gaven de aanzet tot publieke debatten die me bij het ethische onderwerp van dit boek brachten. Als ik het allerergste aan het papier kan toevertrouwen, kan ik dan niet ook het beste op papier zetten? Nadat ik het politieke pamflet *Over tirannie* (*On Tyranny*) en het contemporaine geschiedenisboek *De weg naar onvrijheid* (*The Road to Unfreedom*) had gepubliceerd, kreeg ik de vraag hoe een beter Amerika er zou uitzien. Dit is mijn antwoord.

Vrijheid definiëren is iets anders dan er een pleidooi voor houden. Ik bevroeg mijn oude zelf, ik bevroeg anderen en anderen bevroegen mij. De methode maakt zelf deel uit van het antwoord: het kan zijn dat er waarheid schuilt in vrijheid, maar die zullen we niet ontdekken als we haar in afzondering of door middel van deductie onderzoeken. Vrijheid is positief: er woorden aan geven is een scheppende daad, net zoals leven in vrijheid dat is.

Dit boek is bedoeld als een tastbaar bewijs van de deugden die het aanprijst. Het is redelijk, naar ik hoop, maar ook onvoorspelbaar. Het is bedoeld als een nuchtere denkoefening, maar ook als een experiment. Het draait niet om ons, maar om de vrijheid die de onze zou kunnen zijn.

Aan de andere kant van de ruit komt de zon op. We naderen de grens. Ik begin mijn overdenking op een zomerdag.

T.S.

aan boord van de trein tussen Kyiv en Dorohusk

wagon 10, coupé 9

6.10 uur, 10 september 2023

Inleiding: Vrijheid

HERDENKINGSJAAR

Een zonnige middag in Ohio, zomer 1976. Aan de hemel drijven wolkenlierten voorbij, onder mijn voeten knerpt grind. Een jongetje van zes, bijna zeven, staat bij een boerderij in de rij om een klok te luiden: de ik die ik ooit was, een en al toekomst nog.

Vanaf de landweg slingert een grindpad omhoog. Bij de top van de heuvel buigt het pad af, tussen een esdoorn met takken die zich uitstrekken over de eerste rijen van een maisveld, en een oude plataan die zijn schaduw over de hoeve werpt. Aan de plataan hangt een schommel die langzaam uitzwaait nadat ik eraf gesprongen ben. Voorbij het huis vervolgt het pad zijn weg naar twee ronde maisrennen en een oude houten schuur, en gaat dan over in een paadje dat schuin afloopt naar een vijver. Aan weerszijden van het pad zijn fossielen en pijlpunten te vinden, nu ik eraan denk, op velden die sinds de lente bedekt zijn met opkomende maissstengels.

Ik ben op de boerderij met mijn familie van moederszijde om onze verjaardagen die in de zomer vallen te vieren en tweehonderd jaar Amerikaanse onafhankelijkheid te herdenken. Elke neef en nicht, van de oudste tot de jongste in de rij, mag om beurten de klok luiden. Het opmerkelijke dubbele gelui weergalmt door mijn hele jeugd: een mooie hoge klank die door een ongemakkelijke lagere